

Systematyka

Objaśnienia:

- nazwy łacińskie: obowiązują tylko nazwy podkreślone
- nazwy polskie: obowiązuje cała systematyka zwierząt

Pierwszy system klasyfikacji organizmów został opracowany przez **Karola Linneusza** w XVIII wieku. Ponadto wprowadził **binomiarne (dwuimienne) nazewnictwo** gatunków.

Jednym z działów biologii jest **systematyka**, zajmująca się klasyfikacją organizmów, czyli **taksonomią** [taksonomia – określa reguły klasyfikacji i nazewnictwa].

System klasyfikacji w zoologii obejmuje następujące główne kategorie taksonomiczne: domena, królestwo, typ, gromada, rząd, rodzina, rodzaj, gatunek.

System klasyfikacji (system taksonomiczny) w miarę rozwoju nauki podlega zmianom. Wyróżniamy **systemy klasyfikacji sztuczne** (oparte na podobieństwie między organizmami) oraz **system klasyfikacji naturalny** (oparty i odzwierciedlający pokrewieństwo organizmów).

Takson monofiletyczny: obejmuje wspólnego przodka i wszystkich jego potomków.

Takson parafiletyczny: obejmuje wspólnego przodka i nie wszystkich potomków.

Takson polifiletyczny: grupa sztuczna – wywodząca się od różnych przodków.

W proterozoiku wyewoluowały pierwsze jądrowce (prawdopodobnie 1,2 mld lat temu). Zwierzęta żyją od ostatniego okresu tego eonu – ediakaru. Z tego eonu pochodzą najstarsze znaleziska kopalne zwierząt – prymitywne tkankowce (fauna ediakarańska). W ediakarze pojawiły się jamochłony, gąbki, pierścienice, stawonogi. Z flory występowały

wiciowce, zielenice i krasnorosty. Życie ograniczone było wyłącznie do morza. Środowiska ekstremalne powszechnie zasiedlały archeowce i bakterie.

Zgodnie ze współczesnym systemem klasyfikacji, który został zaproponowany przez Carla Richarda Woese (1990 r.), organizmy zostały zgrupowane w trzy domeny (przez niektórych nazywane nadkrólestwami): bakterie (Bacteria), archeowce (Archea) i eukarionty (Eucarya). W skład domeny Eucarya zaliczamy cztery królestwa: protisty (Protista), rośliny (Plantae), grzyby (Fungi) i zwierzęta (Animalia).

Domena - Eukarionty (Eukaryota)

– organizmy, które wyewoluowały w proterozoiku [3 ery: paleoproterozoik (2,5 mld – 1,6 mld lat temu), mezoproterozoik (1,6 – 1,0 mld lat temu), neoproterozoik (1,0 mld - 540 mln lat temu)] posiadają w komórkach jądra komórkowe (struktury oddzielone od cytoplazmy podwójną błoną zawierającą około 99% materiału genetycznego komórki).

- **Królestwo – Pierwotniaki** (Protista) - np. pierwotniaki i glony
- **Królestwo - Rośliny** (Plantae)
- **Królestwo - Grzyby** (Fungi)
- **Królestwo - Zwierzęta** (Animalia)

Niżej wymieniona systematyka została w większości przygotowana na podstawie opracowania Dzik (2018) („Dzieje życia na Ziemi”) oraz Błaszak C. („Zoologia”).

Królestwo – Animalia [zwierzęta]

Zwierzęta są organizmami wielokomórkowymi, cudzożywymi, wydzielającymi kolagen - jako substancję międzykomórkową. Posiadają **jednowiciowe plemniki** (ze skondensowanymi mitochondrami).

BEZKREGOWCE – Invertebrata

Dwuwarstwowe – Diblastica

Wielokomórkowce – Metazoa

Podkrólestwo: Nietkankowce – Ahistozoa (= nibytkankowce - Parazoa)

Typ: Porifera (Spongiaria) – gąbki

Wśród gąbek wyróżniamy dwa podtypy: gąbki komórkowe i gąbki syncycjalne.

Podtyp: Cellulariae - gąbki komórkowe

Wśród gąbek komórkowych wyróżniamy dwie gromady: Demospongiae i Calcispongiae.

Gromada: Demospongiae – gąbki pospolite (= gąbki zwyczajne, = gąbki niewapienne). Należą do nich dwie podgromady: gąbki jednoosiowe i gąbki czteroosiowe.

Podgromada: gąbki jednoosiowe. Należą do nich gąbki z rodziny Spongillidae, np. występujące w Polsce *Euspongilla lacustris*, (= *Spongilla lacustris*) – nadecznik stawowy, *Ephydatia fluviatilis* - nawodnik rzeczny (= gąbka rzeczna), *Trochospongilla horrida* - nadecznicza drżąca, *Heteromeyenia baileyi* - strzępoczka rozesełana, *Heteromeyenia stepanowii* - strzępoczka zielonawa oraz występująca w Morzu Śródziemnym *Euspongia officinalis* - gąbka szlachetna.

Podgromada: gąbki czteroosiowe. Do gąbek czteroosiowych zaliczamy m.in. jadalną ciemnoniebieską gąbkę skórzastą *Chondrosia reniformis*.

Gromada: Calcispongiae - gąbki wapienne

Podtyp: gąbki syncycjalne

Gromada: Hexactinellida – gąbki szklane

Podkrólestwo: Tkankowce – Histrozoa (Epitheliozoa)

Naddział: płaskowce (Placozoa)

Typ: płaskowce (Placozoa)

Znane są 3 morskie gatunki *Trichoplax adhaerens* (= *Treptoplax reptans*), *Hoilungia hongkongensis* i *Polyplacotoma mediterranea*.

Naddział: tkankowce właściwe (Eumetazoa)

Dział: promieniste (Radiata)

Typ: Cnidaria – parzydelkowce

W typie Cnidaria wyróżniamy cztery gromady: Cubozoa, Hydrozoa, Scyphozoa i Anthozoa.

Gromada: Cubozoa – kubopławy = kostkowce. Do gromady Cubozoa należą m.in. jadowita i niebezpieczna dla zdrowia człowieka meduza Irakudji *Carukia barnesi*.

Gromada: Hydrozoa – stułbiopławy. Należą tu m.in. występujące w Polsce - stułbia pospolita *Hydra vulgaris* (= *Hydra attenuata*), stułbia szara (= stułbia płowa) *Hydra oligactis* (= *Pelmatohydra oligactis*), stułbia zielona *Chlorohydra viridissima*, gałęzotka jeziorna *Cordylophora caspia*, kraspedakusta (= mikrohydra) *Craspedacusta sowerbyi*, polipodium *Polypodium hydroformae* oraz występujący w morzach tropikalnych żeglarz portugalski *Physalia physalis*.

Gromada: Scyphozoa – kraszopławy. Należy tu m.in. występująca w Morzu Bałtyckim chelbia modra *Aurelia aurita*.

Gromada: Anthozoa – koralowce

=Podgromada: korale 8-promieniste Octacorallia: np. koral szlachetny zwany ‘koralem czerwonym’ *Corallium rubrum*, pióra morskie, korale błękitne.

=Podgromada: korale 6-promieniste Hexacorallia: np. ukwiały i korale madreporowe.

Typ: myksosporidiowe (Myxozoa)

Gromada: Myxosporea – myksosporidie. W gromadzie tej występuje wiele gatunków pasożytów ryb tj. *Myxobolus cerebralis* – pasożytuje w tkance chrzęstnej młodych pstrągów i innych ryb łososiowatych, *Tetracapsuloides bryosalmonae* – pasożyt mszywiolów i ryb łososiowatych, *Sphaerospora renicola* – pasożyt karpia.

Dział: dwupromieniste (Biradiata)

Typ: żebroplawy (Ctenophora)

Dział: dwubocznie symetryczne (Bilateria)

Trójwarstwowce – Triblastica

Poddział: PIERWOGĘBE (pierwouste) (Prostomia, =Gastroneuralia)

Nadsekcja: pierwotnojamowce (Acoelomata)

Typ: Platyhelminthes – płazińce

Gromada: Turbellaria – wirki: wyławek biały *Dendrocoelum lacteum*, wyławek czarny *Planaria lugubris*, wyławek alpejski *Crenobia alpina*, wirek glebowy *Rhynchodemus terrestris*, wieloooczka czarna *Policelis nigra*.

Gromada: Monogenea – jednorodce: *Dactylogyrus* spp., *Gyrodactylus* spp. – pasożyty zewnętrzne ryb.

Gromada: Trematoda – przywry: motylca wątrobowa *Fasciola hepatica*, motyliczka *Dicrocoelium dendriticum*, przywra kocia *Opisthorchis felineus*, przywra krwi *Schistosoma haematobium*.

Gromada: Cestoda – tasiemce: tasiemiec uzbrojony *Taenia solium*, tasiemiec nieuzbrojony *Taenia saginata*, bruzdogłowiec szeroki *Diphyllobotrium latum*, rzemieniec *Ligula intestinalis*.

Typ: Nemertini– wstężniaki

Wtórojamowce pozorne - Pseudocoelomata

Typ: Rotatoria – wrotki:

Typ: Nemata syn. Nematoda – nicienie:

glista ludzka *Ascaris lumbricoides*, włosień kręty *Trichinella spiralis*, owsik *Enterobius vermicularis*, małwik buraczany *Heterodera schachtii*, małwik ziemniaczany *Heterodera rostochiensis*, węgorzek sp. *Tylenchus*)

Typ: Acanthocephala – kolcogłowy

Wtórojamowce – Coelomata, Eucoelomata

Typ: Annelida - pierścienice

Gromada: Polychaeta – wieloszczety: (nereida *Nereis diversicolor*, nalepian morski *Arenicola marina*)

Gromada: Oligochaeta – skaposzczety: (dżdżownica ziemna *Lumbricus terrestris*, wazonkowiec biały *Enchytraeus albidus*, rurecznik pospolity *Tubifex tubifex*)

Gromada: Hirudinea – pijawki: (pijawka lekarska *Hirudo medicinalis*, pijawka końska *Haemopsis sanguisuga*, pijawka rybia *Piscicola geometra*)

Typ: Arthropoda – stawonogi

Podtyp: Chelicerata – szczękoczułkowce

Gromada: Arachnida – pajęczaki

Rząd: Scorpionidea – skorpiony

Rząd: Aranea – pająki: krzyżak ogrodowy *Araneus diadematus*, kątnik domowy *Tegenaria domestica*, pająk topik *Argyroneta aquatica*)

Rząd: Acarina – roztocze: kleszcz pastwiskowy *Ixodes ricinus*, lądzeń czerwona *Trombidium holosericeum*, świerzbowiec ludzki *Sarcoptes scabiei*

Rząd: Pseudoscorpionidae – zaleszczotki: zaleszczotek pospolity, książkowy *Chelifer cancroides*

Rząd: Opiliones – kosarze: kosarz pospolity *Palangium opilio*

Rząd: Solifugae – solpugi

Gromada: Merostomata – staroraki

Gromada: Pycnogonida - kikutnice

Podtyp: Crustacea – skorupiaki

Dział: skorupiaki niższe

Gromada: Branchiopoda – skrzelonogi: (solowiec *Artemia*, rozwielitka *Daphnia*, przekopnice (tarczowce, nieboraki) Notostraca, dziwogłówki)

Gromada: Branchiura – splewki: (splewka *Argulus foliaceus*)

Gromada: Copepoda – widłonogi: (oczlik *Cyclops* sp., temora *Temora longicornis*)

Gromada: Cirripedia – wąsonogi

Gromada: Ostracoda - małżoraczki

Dział: skorupiaki wyższe

Gromada: Malacostraca – pancierzowce

Nadrząd: Eucarida - raki właściwe

Rząd: Euphausiacea – szczётki, eufazje: (kryl północny *Meganyctiphanes norvegica*)

Rząd: Decapoda – dziesięcionogi: (raki, krewetki, homary) rak rzeczny, szlachetny, szerokoszczypcowy, szewc *Astacus astacus* syn. *Potamobius astacus*

Podtyp: Tracheata – tchawkowce

Gromada: Myriapoda – wije: krocionóg *Julus* sp., wij drewniak *Lithobius forficatus*

Gromada: Insecta – owady

Podgromada: owady bezskrzydłe – Apterygota

Rząd: Collembola – szczeciogonki

Podgromada: Hemimetabola - owady o przeobrażeniu niezupełnym

Rząd: Ephemeroptera – jętki: (jętka pospolita)

Rząd: Odonata – ważki (świtezianka dziewica, świtezianka błyszcząca, żagnica wielka)

Rząd: Blattodea – karaczany: (karaczan wschodni, karaluch *Blatta orientalis*, karaczan prusak *Blattella germanica*)

Rząd: Orthoptera – prostoskrzydłe: (pasikonik zielony, pasikonik śpiewający, świerszcz polny, turkuć podjadek, konik pospolity)

Rząd: Hemiptera – pluskwiaki: (wioślak, pluskolec pospolity, płoszczyca szara, topielnica, nartnik powierzchniowiec, pluskwa domowa, kowal bezskrzydły, mszyca, tarcznik, niszczyciel, mączlik szklarniowy)

Ryc. *Rhaphigaster nebulosa*. Owad inwazyjny w Polsce. Foto: L. Guz.

Rząd: wszy: (wesz głowowa, wesz ubraniowa)

Podgromada: Holometabola – owady o przeobrażeniu zupełnym

Rząd: Coleoptera – chrząszcze: (trzyszcz mały, biegacz, grabarz pospolity, stonka ziemniaczana, biedronka, mącznik młynarek, chrząszcz majowy, jelonek rogacz, żuk gnojowy, rohatyniec nosorożec, tycz cieśla, kozioróg dębosz, wołek zbożowy, konik drukarz, pływak żółto-brzeżek, świetlik świętojański)

Rząd: Lepidoptera – łuskoskrzydłe: (brudnica mniszka, barczatka sosnowka, rusalka pawik, owocówka jabłkowieczka, bielinek kapustnik, paż królowej, listkowiec cytrynek, niepylak apollo, mól ubraniowy)

Rząd: Diptera – muchówki: (komar brzęczący, widliszek malaryczny, bąk bydlęcy, mucha domowa *Musca domestica*)

Rząd: Hymenoptera – błonkówki: (szerszeń, galasówka dębianka, trzmiel ziemny, pszczola miodna *Apis mellifera*, mrówka rudnica, osa pospolita)

Rząd: Siphonaptera – pchły: (pchła ludzka)

Rząd: Neuroptera – siatkoskrzydłe: (mrówkolew pospolity, złotook pospolity)

Typ: Bryozoa - mszywioly

Kolonijne, głównie morskie (rzadziej słodkowodne) bezkręgowce. Kolonie (zoaria) budowane przez pojedyncze osobniki (zooidy) mają różny kształt.

Typ: Mollusca – mięczaki

Gromada: bezpłytkowce, beztarczowce, beztarczowe (*Aplacophora*)

Gromada: Bivalvia – małże:

Podgromada: Protobranchia – pierwoskrzelne

Podgromada: Eulamellibranchia – blaszkoskrzelne

Nadrząd: Filibranchia – nitkoskrzelne (Pteriomorphia)

- W Bałtyku występuje: omólek jadalny (*Mytilus edulis*)
- W Polsce żyła skójka perłorodna (wyginęła na początku XX w.)
- W Polsce występuje 7 gatunków małży, w większości rozdzielнопłciowe, z rodziny: skójkowate (*Unionidae*) : m.in. szczeżuja pospolita (*Anodonta anatina*), szczeżuja wielka (*Anodonta cygnea*), skójka malarzy (*Unio pictorum*), skójka zastrzona (*U. tunidus*).
- W Bałtyku astarta północna (*Astarte borealis*) i astarta zachodnia (*Astarte elliptica*).
- Z rodziny: *Cardiidae* – sercówkowate, w Polsce występuje sercówka pospolita = sercówka biała = sercówka bałtycka (*Cerastoderma glaucum*), sercówka jadalna (*Cerastoderma edule*), sercówka drobna (*Parvicardium hauniense*) – endemit Bałtyku.
- Z rodziny: *Dreissenidae* – racicznicowate, w Polsce występuje: inwazyjna racicznica zmienna (*Dreissena polymorpha*).
- Z rodziny: *Sphaeriidae* - kulkówkowate w Polsce występują 23 rodzaje: m.in. kulkówka (*Sphaerium*), kruszynka (*Musculium*), groszkówka (*Pisidium*)
- Z rodziny: *Tellinidae* – rogowcowate w Bałtyku występują: rogowiec bałtycki (*Macoma balthica*) i rogowiec wapienny (*M. calcarea*).
- Z rodziny: *Myidae* – małgwiowate, w Bałtyku występuje: małgiew piasokołaz (*Mya arenaria*).

Gromada: Cephalopoda – głowonogi:

matwa zwyczajna *Sepia officinalis*, ośmiornica pospolita *Octopus vulgaris*, łodzik piękny *Nautilus pompilius*, kalmar *Loligo* sp.)

Gromada: Gastropoda – ślimaki

(gatunek modelowy omawiany na ćwiczeniach: ślimak winniczek *Helix pomatia*)

Podgromada: Przdoskrzelne (Prosobranchia)

Rząd: Archeogastropoda (syn. dwuprzedsionkowe – Diotocardia), pierzastoskrzelne (Aspidobranchia)

Pojawiły się w dolnym kambrze. Najczęściej morskie. W Polsce występuje rozdepka rzeczna (*Theodorus fluviatilis*) – żyje w jeziorach i rzekach na niżu, oraz w przybrzeżnych wodach Bałtyku. Długość muszli do 14 mm.

Rząd: Mesogastropoda

Pojawiły się w osadach górnego karbonu. Najlicniejsza grupa ślimaków słodkowodnych, morskich, lądowych i pasożytniczych (pasożyty szkarłupni). W Polsce występuje m.in. żyworódka rzeczna (*Viviparus viviparus*), żyworódka pospolita = jeziorowa (*V. contectus*), zawójka pospolita (*Valvata piscinalis*), zagrzebka pospolita (*Bithynia tentaculata*), namulek pospolity (*Lithoglyphus naticoides*), niepozorka ojcowska (*Falniowskaia neglectissima*). Wodożytko nowozelandzka (*Potamopyrgus antipodarum*), dawniej: wodożytko Jenkinsa – gatunek w Polsce inwazyjny, rozmnaża się partenogenetycznie.

Z form lądowych występuje igliczek karpacki (*A. parcelineata*) i igliczek lśniący (*A. polita*). Ich skorupka ma 2-3 mm długości. Ich skrzela uległy redukcji i oddychają całą powierzchnią ciała.

Rząd: Neogastropoda

Pojawiły się w kredzie. Ślimaki wyłącznie morskie. W Bałtyku nie występują.

Rozdzielнопłciowe. Należą do nich: rozkolcowate (*Muricidae*) oraz stożki (*Conidae*).

U stożków, boczne zęby raduli przekształcone są w zęby jadowe.

Ryc. Muszle stożków (*Conidae*). Żyją w morzach tropikalnych.

Pojawiły się w karbonie. Większość to formy lądowe, niektóre wodne (wody słodkie i nieliczne morskie). Jama płaszczowa przekształca się w silnie unaczynioną jamę płucną. Obojnaki. W Polsce żyje około 200 gatunków należących do rzędu *Neogastropoda*.

Rząd: Prapłucodyszne (*Archaeopulmonata*)

Rząd: Nasadooczne (*Basommatophora*)

Posiadają jedną parę niewciąganych czułków, u których podstawy znajdują się oczy. Głównie słodkowodne, rzadziej lądowe (rodzina białkowate, w Polsce białek malutki - *Carychium minimum* i białek wysmukły – *C. tridentatum*)

Rząd: Trzonkooczne (*Stylommatophora*)

Posiadają dwie pary wciąganych czułków. Oczy położone na wierzchołku górnej pary czułków. Wyłącznie lądowe. Formy oskorupione i nagie.

Formy oskorupione.

Rodzina bursztynekowate (*Succineidae*). Bursztyнка pospolita (*Succinea putris*), bursztyнка podłużna (*S. oblonga*), bursztyнка wysmukła (*S. elegans*), *S. sarsi*. Żyją na pograniczu lądu i wody. Ślimaki te mogą być żywicielem pośrednim przywry ptasiej (*Leucochloridium paradoxum*, *L. macrostomum*).

Rząd: *Systellommatophora* (syn. *Soleolifera*)

Podgromada: Tyłoskrzelne (*Opisthobranchia*)

Występowały już w karbonie. Morskie, nieliczne słodkowodne. Znane są formy pelagiczne i pasożytnicze (pasożyty wieloszczetów i małży). Hermafrodyty.

W Polsce znane są 4 gatunki żyjące w Bałtyku.

Podgromada: Pulmonata – płucodyszne

Rodzina: Lymnaeidae – błotniarkowate

Lymnaea stagnalis – błotniarka stawowa

Galba truncatula – błotniarka moczarowa

Rodzina: Planorbidae – zatoczkowate
Planorbarius corneus – zatoczek rogowy
Planorbis planorbis – zatoczek pospolity

Rodzina: Ancyliidae – przytulikowate
Ancylus fluviatilis – przytulik strumieniowy

Rodzina: Physidae – rozdętkowate
Physa fontinalis – rozdętka

Rodzina: Helicidae – ślimakowate
Helix pomatia – ślimak winniczek
Cepaea nemoralis – ślimak gajowy (wstężyk gajowy)

Rodzina: Succineidae – bursztynekowate
Succinea putris – bursztyńka pospolita

Rodzina: Limacidae – pomrowcowate
Limax sp. – pomrów

Rodzina: Arionidae – ślinikowate
Arion sp. – ślinik

Typ: szczecioszczękie – Chaetognatha

Typ: rurkoczułkowce – Pogonophora

- WTÓROGEŁE - Deuterostomia

Typ: Echinodermata – szkarłupnie

Gromada: Asterozoidea – rozgwiazdy:

Rozgwiazda pospolita syn. r. czerwona *Asterias rubens*

Gromada: Echinozoidea – jeżowce: (jeżowiec jadalny *Echinus esulentus*)

Gromada: Holothurozoidea – strzykwy: (strzykwa *Holothuria* sp.)

Gromada: Ophiurozoidea – wężowidła: (wężowidło białe *Ophiura albida*)

Gromada: Crinoidea - liliowce

Typ: Hemichordata – półstrunowce, = przedstrunowce (Protochordata), =strunogębe (Stomochordata), =szparoskrzelne (Branchiotremata)

Gromada: Pterobranchia – pióroskrzelne

Gromada: Enteropneusta – jelitodyszne, żółdziogłowe, żółdziogłowce (Helminthomorpha)

Gromada: Dipleurozoa

Typ: Chordata – strunowce

Podtyp: Tunicata – osłonice (Urochordata – strunoogonowe)

Polisacharydowy szkielet zewnętrzny.

Gromada: Ascidiacea – zachwy: (zachwa *Phallusia mammillata*)

Gromada: Thaliacea, Salpae – sprzagle: (*Doliolum denticulatum*)

Gromada: Appendicularia – ogonice

Podtyp: Acrania - beczaszkiowce (Cephalochordata - strunogłowe)

Gromada: Acrania – beczaszkiowce

Lancetnik *Branchiostoma lanceolatum*

Podtyp: Vertebrata, Craniata – kręgowce, czaszkowce

Gromada: Agnatha – bezzębkowce, bezzuchowce

Rząd: Petromyzontes – minogi

minog morski *Petromyzon marinus*, minog strumieniowy *Lampetra planeri*, minog rzeczny *Lampetra fluviatilis* - gatunek modelowy omawiany na ćwiczeniach.

Rząd: Myxinoidei – śluzice. Zaliczane obecnie jako grupa siostrzana kręgowców. Mają szkielet chrzęstny. Nie mają kręgów, ale pewne dane molekularne wskazują, że są kręgowcami.

Gromada: Pisces – ryby

Podgromada: Chondrichthyes – ryby chrzęstnoszkieletowe

Rząd: fałdopłetwe (Acanthodi) †

Rząd: Selachia - rekiny

- Galeomorphi - współcześnie żyjące rekiny, charakteryzujące się obecnością płetwy odbytowej. U większości z nich (poza rogakokształtymi) brak kolców w płetwach grzbietowych. W zapisie kopalnym są znane od dolnej jury.
  - Podrząd: Heterodontiformes – rogakokształtne
  - Podrząd: Orectolobiformes – dywanokształtne, rekiny dywanowe
  - Podrząd: Lamniformes – lamnokształtne
  - Podrząd: Carcharhiniformes – żarłaczokształtne (**rekinek psi** *Scyliorhinus canicula* gatunek modelowy omawiany na ćwiczeniach)
- Squalomorphi współcześnie żyjące rekiny, charakteryzujące się brakiem płetwy odbytowej u większości z nich (poza sześcioszparokształtymi). W zapisie kopalnym są znane od dolnego permu.
  - Podrząd: Hexanchiformes – sześcioszparokształtne
  - Podrząd: Echinorhiniformes
  - Podrząd: Squaliformes – kolieniokształtne
  - Podrząd: Squatiniformes – raszpłokształtne
  - Podrząd: Pristiophoriformes – piłonosokształtne

Rząd: Batoidei – płaszczki

Szczeliny skrzelowe na brzusznej stronie.

- Podrząd: Torpediniformes – drętwokształtne
- Podrząd: Pristiformes – piłokształtne
- Podrząd: Rajiformes – rajokształtne
- Podrząd: Myliobatiformes – orleniokształtne

Podgromada: chimery, zrosłogłowe (Holocephali)

Górna szczęka (palatoquadratum) zlana z czaszką, narządy kopulacyjne, kolagenowe kapsuły jajowe.

Rząd: chimerokształtne (Chimeriformes)

Spirale zębowe przekształcone w płyty.

Rodzina: chimery (Chimeridae): przeraza (*Chimaera monstrosa*)

Rząd: tarczowce (Placodermi) †

Tułów pokryty tarczami kostnymi.

Podrząd: prażuchowce (Antiarchiiformes)

Podrząd: zawiasowce (Arthrodiriformes)

Podgromada: Sarcopterygii

Rząd: Dipnoi – ryby dwudyszne

rogozab (*Neoceratodus forsteri*), prapłetwowiec (*Protopterus annectens*), płazak (*Lepidosiren paradoxa*)

Rząd: Crossopterygii – ryby trzonopłetwe

ryby te pełny rozkwit przechodziły w dewonie i wymarły??? w okresie kredowym. Wyj. *Latimeria chalumnae* Smith (nazwana na cześć pani Courtenay-Latimer, kustosa muzeum przyrodniczego, do którego ryba trafiła).

Podgromada: Actinopterygii – ryby promieniopłetwe:

Rząd: Polypteriformes – wielopłetwcokształtne

Rząd: Acipenseridae – jesiotry

Rząd: Lepisosteiformes – niszczukokształtne

Rząd: Amiiformes – amiokształtne, miękławkokształtne

Infragromada: Teleostei – ryby doskonałokostne, kostnoszkieletowe, cienkołuskie, ościste, kościste

Rząd: Osteoglossida

Rząd: Anguillida – węgorzowate

Rząd: Clupeida – śledziowate

Rząd: Salmonida – łososiowate

Rząd: Cyprinida – karpowate [karp *Cyprinus carpio*, pstrąg tęczy *Oncorhynchus mykiss*]

Rząd: Percida - okoniowate

Gromada: Amphibia – palczaste kończyny.

Rząd: Labyrinthodontia† - płazy tarczogłowe

Rząd: Anthracosauria† (Seymouriomorpha)

Rząd: Microsauria†

Rząd: Apoda – płazy beznogie.

Rząd: Urodela – płazy ogoniaste.

Rząd: Anura – płazy bezogonowe = zanikły ogon, skoczne kończyny.

Żaba wodna *Rana esculenta* (mieszaniec żaby śmieszki i żaby jeziorowej)

Ryc. Cztery palce w kończynie przedniej i pięć palców w kończynie tylnej.

Gromada: Reptilia – gady: (jaszczurka zwinka *Lacerta agilis*) – jaja składane na lądzie, rogowe łuski na skórze.

Podgromada: Anapsida

Lity dach tyłu czaszki

Rząd: Captorhinida (Cotylosauria) † – kotylozaury

Rząd: Mesosaurida (Proganosauria) †

Rząd: Procolophonida (Pareiasauria) †

Rząd Żółwie Testudines (Chelonia) – pancerz kostny wokół pancerza, łopadki pod obojczykami.

Żółw błotny (*Emys orbicularis*)

Podgromada: Synaptosauria†

Rząd: Plesiosauria†

Rząd: Ichthyosauria†

Rząd: Placodontia†

Podgromada: Lepidosauria (Squamata) – gady łuskonośne

Dolne (zwykle otwarte) i górne otwory skroniowe, mocne przednie kończyny, wyginają ciało na boki, pierwotnie zęby osadzone na bocznej powierzchni krawędzi szczęk.

Rząd: Araeoscelida†

Zamknięte otwory skroniowe.

Rząd: Rhynchocephalia – prajaszczurkowce

Tuatara czyli Hatteria (*Sphenodon punctatus*)

Rząd: Lacertila – jaszczórki s.l.

Rodzina: Anguinidae – padalce

Rodzina: Varanidae – warany

Rodzina: Gekkonidae: - gekony

Rodzina: Helodermatidae

Rodzina: Scincidae – scynki

Rodzina: Lacertidae – jaszczórki s.s.

Rodzina: Iguanidae – legwany

Rodzina: Agamidae: agamy

Rodzina: Chameleontidae – kameleony

Rząd: Ophidia (Serpentes) - węże

Podgromada: Archosauria – gady naczelne

Zębodoły, otwór przedczołowy.

Rząd: Thecodontia†

Rząd: Crocodilia – krokodyle

Rząd: Pterosauria†

Rząd: Dinosauria† – dinozaury

Ryc. Bałtów. (Foto: L. Guz).

Gromada: Aves – ptaki (gatunek modelowy: gołąb *Columba livia*)

Podgromada: Archaeornithes† – praptaki. Uzębione.

Ryc. Rekonstrukcja. Bałtów. (Foto: L. Guz).

Podgromada: Ratitae - podniebienie bez “zawiasów” ułatwiających zginanie dzioba.

Podgromada: Carinatae - staw u nasady dzioba.

Rząd: kuraki – grzebiące, mają wole, słabo latają.

Rząd: blaszkodziobe – dziób z cedzącymi blaszkami.

Rząd: żurawioвате

Rząd: siewkowate – żerują na brzegach zbiorników wodnych lub brodzą.

Rząd: brodzące

Rząd: drapieżne – haczykowato zagięty dziób.

Rząd: sowy

Rząd: nury

Rząd: pingwiny

Rząd: perkozy

Rząd: rurkonose

Rząd: pełnopłetwe

Rząd: kukułkowate

Rząd: gołębie (**gołąb *Columba livia***)

Rząd: lelki

Rząd: jerzyki i kolibry

Rząd: kraskowate

Rząd: papugi

Rząd: dzięciołowate

Rząd: wróblowate

Gromada: Mammalia – ssaki

Podgromada: Theromorpha (Synapsida) gady ssakokształtne

Ryc. Dimetrodon (po lewej) - (*Dimetrodon grandis*† Case, 2907), dicynodon (po środku) – (*Dicyonodon trigonocephalus*† Broom, 1940) i cynognatus (po prawej) – (*Cynognathus crateronotus*† Seeley, 1895) (rekonstrukcja, JuraPark, Bałtów, fot. L. Guz).

Podgromada: Prototheria – stekowce s.l.

Rząd: Monotremata – stekowce s.s.

Rodzina: Tachyglossidae – kolczatki (występują w Australii, Tasmanii i Nowej Gwinei).

Rodzaj: *Tachyglossus* – kolczatka – jedynym przedstawicielem jest *Tachyglossus aculeatus* – kolczatka australijska

Rodzaj: *Zaglossus* – prakolczatka. Trzy gatunki: *Z. attenboroughi* – prakolczatka górską, *Z. bartoni* – prakolczatka papuaska i *Z. bruijni* – prakolczatka nowogwinejska.

Rodzina: Ornithorhynchidae – dziobaki (występują we wschodniej Australii i w Tasmanii) - *Ornithorhynchus anatinus* – dziobak australijski

Podgromada: Matatheria

Sutki (jak u łożyskowców). Brak zębów mlecznych – z wyj. P3. Trzy trzonowce.

Rząd: Marsupialia - torbacze

Podgromada: Placentalia (Eutheria) – łożyskowce

Wydłużona ciąża. Pierwotnie trzy trzonowce.

Gałąź afrykańska – pierwotne ssaki afrykańskiego pochodzenia.

Rząd: Proboscidae – słonie

(paleocen – dziś) Rozwinięte siekacze „kły”. Górna warga i nos przekształcone w trąbę.

Rząd: Sirenia – syreny

Roślinożerne ssaki wodne.

Gałąź Xenarthra – pierwotne ssaki południowoamerykańskiego pochodzenia.

Rząd: Edentata – szczerbaki

(eocen – dziś) Am. Pd. Dodatkowy wyrostek stawowy na niektórych kręgach.

Rodzina: mrówkojady

Rodzina: leniwce

Rodzina: pancerniki

Gałąź Archonta

Rząd: Chiroptera – nietoperze

(paleocen – dziś) Aktywny lot. Błona lotna między kończynami i palcami dłoni.

Rząd: Dermoptera – cynocefale

(paleocen – dziś) Nadrzewne. U dzisiejszych błona lotna między kończynami.

Rząd: Primates – naczelne

Pierwotnie nadrzewne. Tendencja do obejmowania gałązek palcami.
Stereoskopowe widzenie. Zapadnięty oczodół.

Podrząd: Lemury (=małpiatki)

(mastrycht – dziś)

Rodzina: tupaje

Rodzina: lemury

Podrząd: Tarsiina

Rodzina: tarsjusze, wyraki

Podrząd: Platyrrhini – małpy szerokonose

(oligocen – dziś)

Podrząd: Anthroipoidea – małpy wąskonose

Rodzina: małpy zwierzkosształne

(eocen – dziś) Długi niechwytny ogon.

Rodzina: Pongidae – małpy człekoskształne

(eocen – dziś) Bez ogona.

Rodzina: Hominidae – człowiekowate

Historia dwunożnych człowiekowatych prawdopodobnie rozpoczęła się w Afryce ponad 6 mln lat temu. Wspólny przodek dał początek dwu liniom ewolucyjnym prowadzącym do *Homo sapiens* i najbliższego krewnego człowieka – szympansa. Podobieństwo genów wynosi 99%. Pochodzenie i ewolucję człowieka opisuje w artykule przeglądowym Katarzyna Kaszycka (Instytut Antropologii, Wydział Biologii, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Poznań) (2009).

Rodzaj: Australopithecus (pliocen)

Australopithecus afarensis Szkielet odkryty 24 listopada 1974 r. w dolinie rzeki Auasz, w okolicy wsi Hadar, w Etiopi, był kompletny w 40%, pochodził od osobnika żeńskiego i został nazwany Lucy (A.L. 288-1).

Australopithecus garhi – datowany na około 2,5 mln lat.

Australopithecus sediba –

Australopithecus africanus – odkryty w 1924 r. przez Raymonda Darta w Taung, w RPA. Datowany na 2,5 mln lat. Miał masywną budowę ciała i stosunkowo małej puszcze mózgowej.

Australopithecus aethiopicus (*Paranthropus aethiopicus*) - datowany na 2,5 mln lat.

Australopithecus robustus (*Paranthropus robustus*) – 1,6 mln lat temu.

Australopithecua boisei (*Paranthropus boisei*) – 2,3-1,2 mln lat temu.

Rodzaj: Homo – człowiek

Przyczepy mięśni żuchwy tylko na skroniach.

Homo habilis (pliocen) – „człowiek zręczny”

Homo erectus – pitekantrop (plejstocen) – „człowiek wyprostowany”

Homo sapiens (plejstocen – dziś) – „człowiek rozumny”

Rząd: Rodentia – gryzonie

(paleocen – dziś) Stale rosnące siekacze. Tendencja do zaniku zębów mlecznych i rozwoju stale ścierających się koron zębów policzkowych.

[Mysz domowa (*Mus musculus*), szczur śniady (*Rattus rattus*), szczur wędrowny (*Rattus norvegicus*), wiewiórka pospolita (*Sciurus vulgaris*), kawia

domowa (*Cavia porcellus*), chomik europejski (*Cricetus cricetus*), bóbr europejski, zwyczajny, wschodni, rzeczny (*Castor fiber*)]

Gałąź: Laurasiatheria

Rząd: owadożerne

Rząd: łuskowce

Rząd: Carnivora – drapieżne = ostatni górny ząb przedtrzonowy i pierwszy dolny trzonowy są łamaczami.

[Panda wielka (*Ailuropoda melanoleuca*), pandka ruda (*Ailurus fulgens*), wilk szary (*Canis lupus*), lis rudy (*Vulpes vulpes*), jenot azjatycki (*Nyctereutes procyonoides*), niedźwiedź brunatny (*Ursus arctos*), wydra europejska (*Lutra lutra*), tchórz zwyczajny, tchórz pospolity, tchórz europejski (*Mustela putorius*), szop praczy, szop amerykański (*Procyon lotor*)]

Rząd: płetwonogie – foki i ucharki

Ryc. Foka szara, szarytka morska (*Halichoerus grypus*). Fokarium Stacji Morskiej Instytutu Oceanografii Uniwersytetu Gdańskiego, w Helu. Zdjęcia szkieletu pochodzą z Akwarium Gdynskiego. (Foto: L. Guz).

Rząd: Perissodactyla - nieparzystokopytne = trzeci palec chodny dominuje.

[Koń domowy (*Equus caballus*), zebra górska (*Equus zebra*), tapir amerykański, tapir anta, tapir grzywiasty (*Tapirus terrestris*), nosorożec sumatrański (*Dicerorhinus sumatrensis*)]

Rząd: walenie

Podrząd: fiszbinowce – posiadają rogowe płytki w górnej szczęce (tzw. fiszbiny) służące do filtrowania planktonu z wody.

Podrząd: zębowce – odżywiają się rybami i głowonogami. Posiadają zdolność echolokacji.
Podrząd: prawalenie†

Rząd: Artiodactyla – parzystokopytne = trzeci i czwarty palec chodny.

Podrząd: Suina – fermentacja w jelicie. Hipopotamy [hipopotam nilowy (*Hippopotamus amphibius*)], pekari [pekari białobrody (*Tayassu pecari*)], świnie [dzik (*Sus scrofa*) i jego domowa forma – świnia domowa (*Sus scrofa* f. *domestica*)]

Podrząd: Tylopoda - opuszkowce = fermentacja i gromadzenie wody w żołądku. Wielbłądy [wielbłąd dwugarbny (*Camelus bactrianus*), wielbłąd jednogarbny (*Camelus dromedarius*), gwanako andyjskie, gwanako, guanako (*Lama guanicoe*), lama andyjska (*Lama glama*, *Lama guanicoe* f. *glama*)]

Podrząd: Ruminantia - przeżuwacze = fermentacja w wielokomorowym żołądku, powtórne przeżuwanie pokarmu.

Kanczyle [*Tragulus javanicus* – kanczyl jawajski]

Jeleniowate [*Capreolus capreolus* – sarna europejska, *Alces alces* – łoś euroazjatycki, *Rangifer tarandus* – renifer tundrowy, *Cervus elaphus* – jeleń szlachetny, *Dama dama* – daniel zwyczajny]

Piżmowcowate [*Moschus moschiferus* – piżmowiec syberyjski]

Żyrafowate [*Giraffa camelopardalis* – żyrafa, *Okapia johnstoni* – okapi leśne]

Wolowate, dawniej krętorogie, pustorogie [**impale**: *Aepyceros melampus* – impala zwyczajna; **bawolce**: *Connochaetes taurinus* – gnu pręgowane; **antylopy**: *Antilope cervicapra* – antylopa indyjska, *Gazella gazella* – gazela górską; **bawoły**: *Bison bison* – bizon amerykański, *Bison bonasus* – żubr europejski, *Bos taurus* - bydło domowe, *Syncerus caffer* – bawół afrykański]

Koziorożce [*Capra hircus* – koza domowa, *Ovis aries* – owca domowa, *Rupicapra rupicapra* – kozica domowa]

Dujkery [*Cephalophus niger* – dujker czarny]

Antylopowce [*Oryx gazella* – onyks południowy]

Koby [*Redunca arundinum* – ridbok południowy]

Widlorogowate [*Antilocapra americana* – widloróg amerykański]

Piśmiennictwo

Błaszak C.: Zoologia.

Dzik J.: Dzieje życia na Ziemi. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2011.

Dzik J.: Zoologia. Różnorodność i pokrewieństwa zwierząt. WUW, Warszawa 2015.

Kaszycka K. (2009) Pochodzenie i ewolucja człowieka. Kosmos 58, 559-570.

Parker S. (red.) Historia ewolucji. Wydawnictwo Arkady, Warszawa 2017.